

УДК 94(477.8):321.02(092)

Олександр КОЗІЙ,

orcid.org/0000-0002-0494-3095

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) olkoziy@gmail.com

Оксана ГОРБАЧИК,

orcid.org/0000-0001-6671-2025

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) oksa7803@gmail.com

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНЯ ТА ПОЛІТИЧНА ПРАЦЯ М. СТАХІВА У 1919 – 1924 рр.

У статті висвітлено культурно-просвітню та політичну діяльність у 1919 – 1924 рр. одного з найвідоміших дійових осіб суспільно-політичного життя Західної України міжвоєнного періоду – Матвія Миколайовича Стахів.

З'ясовано особливості формування світогляду М. Стахіва, охарактеризовано його перші кроки в студентському русі та громадському житті. Зазначено, що під керівництвом Матвія Стахіва з 1920 р. Українська Академічна Громада (УАГ) в Празі в Чехословаччині розрослася чисельно, зміцніла організаційно, створила низку підзвітних культурно-освітніх українських організацій. Встановлено, що саме в еміграції в Чехословаччині Стахів знайомиться з соціалістичними ідеями та стає їх палким прихильником.

Зроблено висновок про те, що, проаналізувавши життєвий і творчий шлях Матвія Стахіва на макрорівні, можна простежити перебіг процесу українського національного відродження, якому не завадив наступ поляків у 1918 – 1919 рр. і який з новою силою активізувався на еміграції.

Ключові слова: *М. Стахів, М. Грушевський, Українська Академічна Громада (УАГ), Українська Галицька Армія (УГА), громадська діяльність, еміграційний період, інтерновані частини.*

Olexander KOZII,

Ph D (History), Associate Professor, Department of World's History and Special Historical Disciplines, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) olkoziy@gmail.com

Oksana HORBACHUK,

Ph D (History) Senior Lecturer, Department of World's History and Special Historical Disciplines, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) oksa7803@gmail.com

M. STAKHIV'S CULTURAL-ENLIGHTENING AND POLITICAL WORK IN 1919 – 1924

The article is devoted to the cultural-enlightening and political activity of Matvii Stakhiv, one of the most well-known persons of the socio-political processes in Western Ukraine in the interwar period of 1919 – 1924.

The peculiarities of the formation of M. Stakhiv's outlook have been ascertained, his first steps in the students' movement and public life have been characterized. It is pointed out that under Matvii Stakhiv's guidance since 1920 the Ukrainian Academic Community (UAC) in Prague in the Czech Republic increased in number, became organizationally stronger, and created a row of accountable cultural and educational Ukrainian organizations.

M. Stakhiv's first key achievements in the scientific, editorial and publicistic fields and the organizational activity have been defined. It has been determined that primarily being an immigrant in the Czech Republic Stakhiv familiarized himself with socialist ideas, became their ardent supporter owing to his communication with famous Ukrainian socio-political figures who were in Prague at that time i.e. Mykhailo Hrushevskiy, Volodymyr Vynnychenko, and Mykyta Shapoval.

It is emphasized, that having analyzed M. Stakhiv's life and creativity at the macro-level, the authors have been able to trace a trend of the process of the formation of the Ukrainian nation which could not be prevented by the Polish attack in 1918 – 1919 and which with renewed vigour became more active in a foreign land.

The conclusion has been drawn that the study of M. Stakhiv's scientific heritage allows to comprehensively characterize not only his cultural-enlightening and political activity as a temporary immigrant but also to thoroughly investigate social and political life in Galicia in the aforesaid period.

Keywords: *M. Stakhiv, M. Hrushevskiy, Ukrainian Academic Community (UAC), Ukrainian Galician Army (UHA), social activity, immigration period, internee unit.*

Постановка проблеми. Культурно-просвітня та політична діяльність Матвія Стахів – одного з найвідоміших дійових осіб суспільно-політичного життя Західної України міжвоєнного періоду у 1919 – 1924 рр. не належним чином висвітлена у вітчизняній та зарубіжній історіографії, особливо це стосується етапу його перебування у Чехословаччині. Вивчення наукової спадщини М. Стахів дає змогу всебічно не лише охарактеризувати його культурно-просвітню та політичну діяльність у тимчасовій еміграції, але й ґрунтовніше дослідити суспільно-політичне життя в Галичині у зазначений період.

Аналіз досліджень. Сучасні дослідження Чехословацького еміграційного періоду М. Стахів знайомлять із побутом української військової еміграції. Окремі сторінки тогочасного життя інтернованих, серед яких майбутній лідер Української соціалістично-радикальної партії (УСРП), охарактеризували у своїх розвідках Н. Сидоренко, І. Срібняк, М. Павленко та ін. дослідники. Зокрема, культурно-освітні аспекти життя інтернованого вояцтва намагався розглянути І. Срібняк. У статті «Преса інтернованих частин Української Галицької Армії у Чехословаччині (1919 – 1921 рр.)» учений здійснив спробу реконструювати історію видання пресових органів УГА після інтернування окремих її частин у таборах Чехословаччини (Срібняк, 1997: 76–80).

Мета статті – дослідити культурно-просвітню та політичну діяльність Матвія Стахів у 1919 – 1924 рр.

Виклад основного матеріалу. Основи патріотичного світогляду М. Стахів були закладені у Перемишльській гімназії, яку він закінчив у 1914 р., і викладачі якої виховували молодь у національному дусі. Після здачі іспиту зрілості один із майбутніх лідерів УСРП був призваний на службу до австрійської армії, що докорінно змінило його подальшу долю. Здобувши військовий досвід, М. Стахів після повернення з Італійського фронту влився у лави УГА, яка потребувала досвідчених військових кадрів. Серія тактичних прорахунків Державного секретаріату ЗУНР і його військового міністерства, а також наступ армії Галлера привели до розгрому і відступу групи М. Стахів «Крукеничі» та, загалом, поразки у державотворчих змаганнях. В умовах загрози більшовизму для Європи західні держави надали допомогу Польщі, що унеможливило подальшу боротьбу українців за власну державу. У підсумку Стахів потрапив до табору інтернованих у Чехословаччині, де познайомився із соціалістичними ідеями.

Власне, наприкінці травня 1919 р., перетнувши чеський кордон, група М. Стахів була інтернована у табір Німецьке Яблонне. Арештовані військові безпосередньо підпорядковувалися командуванню, українська ж таборова адміністрація мала подвійне підпорядкування – з одного боку, українському уряду ЗУНР з осідком у Відні і дипломатичному представництву ЗУНР у Празі, а з іншого – чехословацькому Міністерству народної оборони і міському коменданту (майор Янз). Це ж Міністерство забезпечувало інтернованих помешканням, харчуванням, обмундируванням та всім необхідним для існування, видавало їм платню нарівні з чехословацькими військовослужбовцями (Павленко, 1999: 186). «У цілому, українські інтерновані в таборах на території Чехословаччини перебували на становищі, максимально наближеному до чехословацьких військових, – констатують науковці. – Це було пов'язане з тим, що ЧСР, порівняно з іншими європейськими країнами, найгостинніше зустріла українських емігрантів. Прихильне ставлення уряду ЧСР та всіляка матеріальна підтримка, яка надавалася емігрантам, і в наступні роки притягувала до цієї країни українців» (Ямкова, 2004: 58).

Адміністративна влада зосереджувалася у руках українського командування – команданта табору та його канцелярії. Без їх дозволу охорона нікого не пропускала до табору і не випускала з нього, вони видавали і перепустки для виходу до міста. Як і інші військовополонені, М. Стахів був змушений відбувати службу в охороні табору, а також працювати на кухні, у пральні, лазні та окремих майстернях. Медична допомога надавалася у таборових лічницях власним медичним

персоналом. Тяжкохворі скеровувалися до чехословацьких військових шпиталів, а оздоровлювалися у санаторії в Штенбергу (Павленко, 1999: 186).

В одній зі своїх праць український історик І. Срібняк справедливо відзначав, що «з самого початку інтернування політичний провід ЗО УНР і військове командування Української бригади в Німецькому Яблонному намагалися підготувати вояцтво до продовження у майбутньому збройної боротьби за державність України» (Срібняк, 1997: 23). З цією метою у таборі було організовано «Просвітній Кружок», а також розпочато видання ілюстрованого рукописного часопису «Голос Табора». М. Стахів, як і інші інтерновані, відвідував вистави, поставлені драматичним гуртком ім. Тобілевича, таборним театром ім. Винниченка, утвореними для того, щоб «не нидів духом стрілець..., не шукав де-інде розваги й забуття, щоб... мав певну приємність...» (Сидоренко, 1997: 71).

Найважливіше інше – М. Стахів отримав можливість продовжити навчання. У таборі діяли Курси вищої і фахової освіти для стрільців і підстаршин. Майбутній лідер УСРП поглибив знання із таких предметів, як математика, географія, фізика, хімія, історія України, всесвітня історія та географія тощо. На курсах викладали також історію суспільних поглядів і рухів, політико-державний лад у світі. Серед викладачів виділимо поручика Яремкевича, хорунжого М. Терлецького, поручика К. Коберського, поручика Світлика та ін. (Сидоренко, 1997: 72). Паралельно функціонував Стрілецький університет, створений «щоб із Бригади викувати національно-свідому стійку силу, заціпити патріотичного духа й завзяття... піднести культурний рівень українського стрілецтва... день-вдень кормити чимось здоровим і творчим їхні уми й серця» (Ямкова, 2004: 57).

Отримавши необхідні знання із базових предметів, М. Стахів, вступив на правничо-економічний факультет (німецький потік) Карлового університету (заснований з ініціативи Папи Римського ще у XIV ст.) У цей же період вивчав економічні дисципліни у німецькій Торговельній академії в Празі. Відзначимо, що саме в Чехословаччині були створені найкращі умови для життя і навчання українцям, у порівнянні з іншими українськими еміграційними студентськими осередками.

Отже, М. Стахів поповнив лави т. зв. української студентської еміграції, найбільшим джерелом якої була власне військова еміграція – студенти, що набиралися переважно з української армії УНР та УГА, інтернованих у Чехословаччині (Павленко, 1999: 186). Студент Карлового університету не тільки добре опанував навчальний процес, але й активно долучився до політичного та студентського життя, яке також поступово набирало виразно політичних відтінків. «Зосередження в Празі практично всіх представництв українських політичних сил сприяло збільшенню кількості їхніх прихильників серед студентів, – зауважив О. Дудник. – Українські політичні партії, групи та центри намагалися залучити до своїх рядів якнайбільше молоді, нерідко використовуючи незадовільний матеріальний стан студентів. В результаті серед молоді виникали політичні угруповання різного спектру – від комуністів до монархістів і націоналістів...» (Дудник, 2003: 243).

На еміграції М. Стахів виступив одним із засновників Українського Академічного Кружка у Празі (із травня 1920 – Українська Академічна Громада). У 1920 р. він очолив цю студентську організацію. Завдяки цьому йому вдалося налагодити контакти із низкою провідних громадсько-політичних діячів української еміграції. Зокрема доволі дружні відносини склалися у нього із М. Грушевським. Останній «на політичні теми зо мною постійно листувався, – відзначав М. Стахів, – а коли приїжджав до Праги, то завжди запрошував до свого готелю на довші розмови. Звичайно я не ходив до нього сам, а як правило в товаристві Г. Гриця і В. Ляха». Саме за посередництва Грушевського відбулось знайомство молодіої трійки з В. Винниченком та М. Шаповалом. (Стахів, 1978: 112–115).

Зауважимо, що, попри національно-державницький характер УАГ, серед студентів поглиблювалися ідеологічні суперечності, які підсилювалися конфліктами вікового характеру – між «молодими» і «старими»; територіального – між наддніпрянцями й галичанами та економічного – з приводу матеріального забезпечення та взаємодопомоги. Цей факт яскраво підтверджують спогади одного із членів УАГ – С. Куропася: «За його головування [М. Стахіва – *авт.*] на зборах громади приходило до словних двобоїв між українцями, що на зборах промовляли наполовину по-російськи, та галичанами, що не були на війні і не могли зрозуміти, як може українець говорити по-російському. Були це гетьманці, які сідали в перші лави на зборах з топірями в корпоративних шапках і криком відбирали слово «москалям». Матвій Стахів заводив дисципліну, відбирав

слово одним і другим кажучи: «Сідай дурню», або: «Не до теми говориш», так, що охочих до слова меншало, бо ніхто не хотів соромитися» (Куропась, 1986: 36).

Під керівництвом М. Стахів УАГ розрослася чисельно, зміцніла організаційно, створила низку підзвітних культурно-освітніх українських організацій. Значну увагу майбутній лідер УСРП також надавав полагожденню конфліктів між членами організації. «Громада українізувалася так, – відзначали сучасники подій, – що всі промовляли по-українськи, хоч з акцентом, і гетьманці вже топірців, яких вони ніколи не вживали, не приносили. Для культурних імпрез, як також і національних свят ми мали у розпорядимости свій хор «Трембіта» (Куропась, 1986: 36). У період керівництва організацією М. Стахів, УАГ видавала журнал «Український Студент» (1922 – 1924 рр.), літературний альманах «Стерні» (1922 р.) та ін.

Водночас відзначимо негативні тенденції, що були започатковані ще задовго до головування М. Стахів в УАГ. До 1923 р. організація охоплювала всіх українських студентів (у 1922 р. – 1258 осіб), що навчалися в чеських вищих школах. Однак у 1923 р. УАГ розкололася на низку самостійних організацій із виразним «політичним обличчям». Зважаючи на погіршення морального клімату в організації, відбувши дві каденції, М. Стахів покинув головування в УАГ. Товариство очолив А. Палій, натомість колишній голова став членом ревізійної комісії.

Відзначимо, що у цей же період М. Стахів допомагав колишнім інтернованим українським старшинам, які залишилися у Празі для здобуття вищої освіти, у налагоджуванні побуту в Чехії. «Маси цих студентів не було за що утримувати, тому довелося створити допомогивий фонд, – відзначав голова УАГ. – У цій справі я, як голова Української Академічної Громади, радився з Михайлом Грушевським. За його порадою я звернувся вперше в цій справі до ЗДА, а одночасно нелегальною дорогою, через Карпати, вислав нашого делегата до Львова, щоб дістати допомогу для студентів від Українського Горожанського Комітету, яким провадив д-р Степан Федак. Цим нашим відважним делегатом був студент права Осип Цюпка» (Стахів, 1978: 112).

Діяльність М. Стахів в еміграції, суспільно-політична ситуація у Чехословаччині, а також несправедливе рішення Ради послів держав Антанти 14 березня 1923 р. щодо територіальної приналежності Східної Галичини суттєво вплинули на його політичні переконання. Відкидаючи орієнтацію на СРСР, він все більше підпадав під впливи соціалістичних ідей, які користувалися особливою популярністю серед українського студентства Чехословаччини.

Серед причин, які привели М. Стахів до соціалістів, виділимо три найважливіші: по-перше, політична еліта Чехословаччини підтримувала українські соціалістичні партії, що сприяло зростанню їх впливу на українську еміграцію; по-друге, у країні «старшими» українськими студентами було створено значну кількість соціалістичних гуртків ім. М. Драгоманова, які сповідували виразні ідеологічні переконання відомого наддніпрянця; по-третє, студентство Чехословаччини перебувало під впливом української наукової еміграції, більшість із якої сповідувала соціалістичні погляди. Під впливом цих чинників, повернувшись на батьківщину, М. Стахів вступив до УРП, відкинувши інші політичні партії.

Крім громадської праці, не менше уваги М. Стахів приділяв навчанню. «По скінченні правничо-економічного факультету хотів я посвятитися дальшим науковим студіям та старатися о доцентуру на університеті, – відзначав колишній четар УГА, – Тому, що я свої університетські іспити зложив з відзначенням, одержав я наукову стипендію, як кандидат доцентури і в тім характері студіював я державні й суспільні науки до кінця 1924 р. Щоб простудіювати ближче методи навчання, психологію та соціологічні науки, записався я одночасно на філософічний факультет чеського університету (4 семестри). Тоді ж був я лектором українських кооперативних курсів» (Автобіографія).

У цей же період М. Стахів продовжив контактувати із М. Грушевським. У спогадах «Чому М. Грушевський повернувся в 1924 р. до Києва?» він описав свої зустрічі з головою Центральної Ради. Приводом до їх написання стала публікація В. Кедровським у спогадах уривку з листа О. Олесь (Кедровський, 1966: 79). Уважно їх прочитавши, М. Стахів підкреслив два факти. Перший, де О. Олесь згадує, що він переконував М. Грушевського не повертатися, але відомий науковець сказав йому, що він є певний, що «там, під часовою советською владою, він зробить більше, ніж у Відні на еміграції; другий – твердження О. Олесь, що у виїзді М. Грушевського «завинили нібито Микита Шаповал і Никифор Григоріїв» (Стахів, 1978: 110).

М. Стахів не погоджувався з тезами О. Олеса, адже він сам тісно контактував з М. Грушевським упродовж листопада 1919 – листопада 1923 р. і знав реальні причини повернення голови Центральної Ради до Києва у 1924 р. Він відзначав, що саме йому за дорученням української громади в Празі випала місія переконати М. Грушевського відхилити план цього повернення. Перейшовши нелегально чесько-австрійський кордон наприкінці вересня 1923 р., М. Стахів приїхав до Бадена, де мешкав М. Грушевський. Він одразу ж виклав аргументи проти повернення: «Всі ми є тієї думки, що Ви не повинні повертатися, бо ж Ви не є простий собі професор і не звичайний учений, що повертається приватно, але Ви є перший президент УНР, відновленої української державності, до чого Ви самі приложили були всю свою працю і мозок. Ваш легальний поворот був би формальним визнанням чужої окупації над Україною» (Стахів, 1978: 132). Водночас М. Стахів повідомив про гарантовану матеріальну базу для подальшої наукової праці та викладання в Українському вільному університеті, Педагогічному інституті і Господарській академії в Празі. Також, як свідчить про це листування М. Грушевського з О. Олесем, Стахів запевняв його про те, що: «... «ми», мовляв, «се все зробимо – Ви будете мати асистента, котрий Вас виручатиме» (Листування, 1997: 257). У відповідь М. Грушевський заявив, що на 51 % вирішив повертатися для завершення «Історії України-Руси». На відміну від В. Винниченка, він обіцяв не робити ніяких політичних заяв.

Наприкінці приватної дискусії М. Грушевський «взяв слово честі» у М. Стахіва про нерозголошення за його життя «останнього аргументу» голови Центральної Ради: «Я на 51 % рішився повертатися до Києва, бо я глибоко переконаний, що там незабаром буде революція, і що я там у тій ситуації буду конечно потрібний» (Стахів, 1978: 137). Наприкінці розмови М. Грушевський висунув ще один аргумент – можливість нової світової війни. М. Стахіву вдалося похитнути аргументи повернення лише тезами про далеку перспективу революції в СРСР і розв'язання нової світової війни. Все таки М. Грушевський (згідно зі спогадами М. Стахіва), на другий день визнав його слушність і заявив про переїзд до Праги до грудня 1923 р. Останній вважав свою місію виконаною.

Проте в листопаді 1924 р. М. Грушевський написав М. Стахіву листа у якому повідомив про своє рішення повернутися в УСРР: «Я ще раз і ще раз передумував все питання: їхати до Праги чи до Києва? Я брав під увагу ще раз з усіх боків ті моменти, про які ми довго розмовляли, а при тому узгляднював нові важливі інформації, що стосуються цих моментів. Це роздумування врешті привело до того, що я вирішив, що моменти за мій переїзд до Києва переважають» (Стахів, 1978: 146).

Проаналізувавши спогади М. Стахіва про його діалог із М. Грушевським, відзначимо низку тенденцій: по-перше, не викликає сумнівів факт його розмови із відомим українським істориком, що підтверджується їх листуванням; по-друге, беззаперечно, що М. Стахів перебільшував роль власної місії до М. Грушевського – молодий вік на тлі відсутності досвіду політичної боротьби і, що найважливіше, довіри між обома політиками, зважаючи на відсутність контактів у роки української революції, суттєво вплинули на характер діалогу та підсумки їх розмови.

Починаючи із середини 1920-х рр., все більшу увагу М. Стахіва привертають події у Галичині. Набувши значного досвіду громадської праці, керівної роботи в УАГ, організаційної праці на культурно-освітній ниві серед студентської молоді, М. Стахів нав'язує контакти із провідними діячами УПСР та УРП у краї. Зрештою, «при кінці 1924 р. розпочалася була українська акція у тім напрямі, що абсолюенти високих шкіл вертали назад у Західну Україну, щоб тут скріплювати своєю суспільною працею опір проти польського наступу на наші землі. Я уважав своїм обов'язком перервати свої студії та вертати в край. З початком 1925 р. я опинився у Львові» (Автобіографія).

Висновки. Таким чином, невдачі воєнної кампанії зими–весни 1919 р. привели згодом до відступу частин М. Стахіва за кордон, де він був інтернований в один із таборів Чехословаччини. Потрапивши у Німецьке Яблонне, М. Стахів поглибив знання із базових дисциплін на курсах, які організували українці за допомогою місцевої влади. Згодом він продовжив навчання на правничо-економічному факультеті Празького університету. У столиці Чехословаччини один із майбутніх лідерів УСРП розпочав активну культурно-просвітню та політичну діяльність, став прихильником соціалістичних ідей, познайомився із багатьма відомими українськими громадсько-політичними діячами, які обрали місцем проживання Прагу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Автобіографія – Автобіографія Матвія Стахіва. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.lnu.edu.ua/avtobiohrafiiya-matviya-stahiva/>.

Дудник, 2003 – Дудник О. Суспільно-політичне життя та громадянська позиція українських студентів-емігрантів у Чехословаччині у міжвоєнний період // Проблеми слов'янознавства. 2003. Вип. 53. С. 243–247.

Кедровський, 1966 – Кедровський В. Обриси минулого. Нью-Йорк – Джерзі – Сіті: Свобода, 1966. 134 с.

Куропась, 1986 – Куропась С. Українська академічна громада в Празі // Альманах УНС. 1986. № 34. С. 33–39.

Листування, 1997 – Листування Михайла Грушевського. Т. I. Ред. Л. Винар; упор.: Г. Булака. Київ – Нью-Йорк: УІТ, 1997. 399 с.

Павленко, 1999 – Павленко М. Ставлення Чехословацької влади до інтернованих частин Української Галицької армії // Проблеми слов'янознавства. 1999. Вип. 50. С. 185–192.

Сидоренко, 1997 – Сидоренко Н. Відчакнута від рідного дерева галузка. (Таборовий часопис «Український скиталець» (Лібєрці-Йозефов-Відень, 1920 – 1923) та його значення у формуванні національної громади у Чехії) // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. 1997. Вип. 5. С. 68–79.

Срібняк, 1997 – Срібняк І. Преса інтернованих частин Української Галицької Армії у Чехословаччині (1919 – 1921 рр.) // Магістеріум (Національний університет «Києво-Могилянська Академія»). Серія «Журналістика». Київ, 2006. Вип. 22. С. 76–80.

Стахів, 1978 – Стахів М. Чому М. Грушевський повернувся в 1924 році до Києва? (Жмут фактів і уривок зі спогадів) // Михайло Грушевський. Статті, спогади, документи і коментарі. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1978. С. 109–147.

Ямкова, 2004 – Ямкова О. Культурно-просвітницька діяльність та національно-патріотичне виховання в таборах інтернованих українців у Чехословаччині у 1919 – 1924 рр. // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. 2004. Вип. 74–76. С. 56–64.

REFERENCES

Avtobiohrafiiya – Avtobiohrafiiya Matviia Stakhiva. [Autobiography of Matviy Stakhiv]. URL: <http://archive.lnu.edu.ua/avtobiohrafiiya-matviya-stahiva/> [in Ukrainian]

Dudnyk, 2003 – Dudnyk O. Suspilno-politychne zhyttia ta hromadianska pozytsiia ukrainykykh studentiv-emihrantiv u Chekhoslovachchyni u mizhvoiennyi period [Ukrainian students-immigrants' social-political life and public position in the Czech Republic in the interwar period] The problems of Slavic studies. 2003. Issue. 53. Pp. 243–247. [in Ukrainian]

Kedrovskiy, 1966 – Kedrovskiy V. Obrisy mynuloho. [Outlines of the past.] Niu-York – Dzherzi – Syti: Freedom, 1966. 134 p. [in Ukrainian]

Kuropas, 1986 – Kuropas S. Ukrainka akademichna hromada v Prazi [Ukrainian Academic Community in Prague] Anthology Ukrainian National Union (UPU). 1986. Nr. 34. Pp. 33–39. [in Ukrainian]

Lystuvannia, 1997 – Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho. [The correspondence of Mikhail Hrushevsky]. Vol. I. Editor. L. Vynar; compiler: H. Burlaka. Kyiv – Niu-York: UHS, 1997. 399 p. [in Ukrainian]

Pavlenko, 1999 – Pavlenko M. Stavlennia Chekhoslovatskoi vldy do internovanykh chastyn Ukrainkoi Halytskoi armii [The attitude of the Czechoslovak authorities to the internee units of the Ukrainian Galician army] The problems of Slavic studies. 1999. Issue. 50. Pp. 185–192. [in Ukrainian]

Sydorenko, 1997 – Sydorenko N. Vidchakhnuta vid ridnoho dereva haluzka. (Taborovy chasopys «Ukrainskyi skytalets» (Libertsy-Yozefov-Viden, 1920 – 1923) ta yoho znachennia u formuvanni natsionalnoi hromady u Chek-hii) [A sprig broken off from the native tree (The camp magazine «A Ukrainian wanderer» (Libertsy-Yozefov-Vien, 1920 – 1923) and its significance in the formation of the national community in the Czech Republic)]. Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. 1997. Issue. 5. Pp. 68–79. [in Ukrainian]

Sribniak, 1997 – Sribniak I. Presa internovanykh chastyn Ukrainkoi Halytskoi Armii u Chekhoslovachchyni (1919 – 1921 rr.) [The press of the internee units of the Ukrainian Galician army in the Czech Republic (1919 – 1921)] Magisterium (National University of Kyiv-Mohyla Academy). Ser. «Journalism». Kyiv, 2006. Issue. 22. Pp. 76–80. [in Ukrainian]

Stakhiv, 1978 – Stakhiv M. Chomu M. Hrushevskiy povernuvsia v 1924 rotsi do Kyieva? (Zhmut faktiv i uryvok zi spohadiv) [Why did M. Hrushevsky come back to Kyiv in 1924? (A tuft of facts and a fragment of memories). Mikhail Hrushevsky. Articles, memoirs, documents and comments. New York; Paris; Sydney; Toronto, 1978. Pp. 109–147. [in Ukrainian]

Iamkova, 2004 – Yamkova O. Kulturno-prosvitnytska diialnist ta natsionalno-patriotychne vykhovannia v tab-orakh internovanykh ukraintsiv u Chekhoslovachchyni u 1919 – 1924 rr. [The cultural-enlightening activity and national-patriotic upbringing in the internee Ukrainians' camps in the Czech Republic in 1919 – 1924] Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. 2004. Issue. 74–76. Pp. 56–64. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 01.03.2018 р.